

MAŁGORZATA PRZENIOSŁO
MAREK PRZENIOSŁO

KSIĄDZ PROFESOR WALERIAN MEYSZTOWICZ W RZYMIE
(DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA, DYPLMATYCZNA
I SPOŁECZNA)

WPROWADZENIE

Walerian Meysztowicz urodził się 24 czerwca 1893 r. w zamożnej rodzinie ziemiańskiej w Pojościu (majątek w guberni kowieńskiej). Jego ojcem był Aleksander, działacz polityczny i społeczny, związany z kierunkiem konserwatywnym, w okresie międzywojennym przedstawiciel tzw. żubrów kresowych¹. Matka – Zofia, z domu Kossakowska, również wywodziła się z kresowej rodziny ziemiańskiej (arystokratycznej). Walerian został księdzem katolickim, na jego drodze życiowej pojawiły się też liczne inne wyzwania, związane szczególnie z karierą akademicką (do 1939 r.) i dyplomatyczną, a także z zaangażowaniem o charakterze społeczno-naukowym. W tym ostatnim obszarze realizował się w szerokiej skali po opuszczeniu kraju i zamieszkaniu na stałe w Rzymie (początkowo w Watykanie). Celem artykułu jest przybliżenie sylwetki Waleriana Meysztowicza. Jest on bohaterem kilku publikacji artykułowych, podejmują one jednak tylko niektóre z wątków z bogatego życia Meysztowicza. Właśnie w związku z tym w tekście zostanie zarysowany całokształt jego życiorysu, choć główny akcent, zgodnie z deklaracją

Prof. dr hab. MAŁGORZATA PRZENIOSŁO – Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Instytut Pedagogiki, ul. Krakowska 11, 25-001 Kielce; e-mail: malgorzata.przenioslo@ujk.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7487-9976>.

Prof. dr hab. MAREK PRZENIOSŁO – Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wydział Humanistyczny, Instytut Historii, ul. Uniwersytecka 17, 25-406 Kielce; e-mail: marek.przenioslo@ujk.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7387-8530>.

¹ Aleksander Meysztowicz w latach 1926-1928 był ministrem sprawiedliwości.

zawartą w tytule, położony będzie na okres pobytu na emigracji². Walerian Meysztowicz opuszczając kraj był profesorem Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (USB). Ze względu na ten fakt, w końcowej części artykułu, dodatkowo zostaną przedstawione podstawowe informacje na temat skali wyjazdów emigracyjnych kadry profesorskiej tej uczelni (na podstawie rozpoczętych badań).

1. ŹRÓDŁA, LITERATURA PRZEDMIOTU

Pozostałość źródłowa, na podstawie której możemy odtworzyć drogę życiową Waleriana Meysztowicza, wprawdzie nie jest bogata, ale za to wyjątkowo różnorodna³. Z tą różnorodnością wiąże się niestety duże rozproszenie materiałów. W przypadku ścieżki naukowej Meysztowicza wiedzę możemy czerpać przede wszystkim z pozostałości aktowej międzywojennego USB. W zbiorach Litewskiego Centralnego Archiwum Państwowego w Wilnie (LCAP) przechowywany jest zespół USB (fond 175), a w jego ramach dwie teczki personalne Meysztowicza⁴. Teczkę personalną znajdujemy także w przechowywanym w Archiwum Akt Nowych (AAN) zespole Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP). Wymienione jednostki archiwalne poza danymi dotyczącymi drogi naukowej zawierają też inną dokumentację (m.in. własnoręczne życiorysy Meysztowicza – niestety niezbyt obszerne). W zasobie wspomnianego już wileńskiego LCAP znajduje się także unikatowy⁵ (choć niewielki) zespół: Materiały Waleriana Meysztowicza (f. 1258)⁶. Informacji na temat bohatera artykułu poszukiwać możemy również w Rzymie. W tamtejszym Archiwum Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych (Archiwum PISK) przechowywany jest zespół: Spuścizna ks. prof. Waleriana Meysztowicza. Materiał ten ze względu na potrzebę upo-

² Przybliżenie faktów z życiorysu Meysztowicza dotyczące okresu przedemigracyjnego jest o tyle istotne, że informacje na ten temat w literaturze są wyjątkowo ubogie.

³ Biorąc pod uwagę potrzebę poczynienia bardziej dogłębnych ustaleń na temat życia i dokonań Waleriana Meysztowicza, w artykule zostaną zamieszczone szersze informacje o źródłach na jego temat. Być może zachęci to potencjalnych badaczy do zajęcia się tą postacią.

⁴ LCAP, USB, f. 175, ap. 14, b. 301; ap. 1 IBb, b. 748.

⁵ Unikatowy, biorąc pod uwagę stosunkowo skromną reprezentację spuścizny i tego typu zbiorów w zasobie LCAP.

⁶ Materiały biograficzne zachowały się m.in. w teczkach: 1-4 oraz 29. Teczka nr 29 zawiera tekst mający charakter dziennika. Znajdują się w nim sporządzone przez Meysztowicza (dość nieregularnie) zapiski dzienne powstałe w latach 1930-1933 (1930-1932 w Wilnie, 1933 – w Rzymie). LCAP, Materiały Waleriana Meysztowicza, f. 1258, ap. 1, b. 1-4, 29.

rządkowania nie jest na razie udostępniany, dysponujemy jednak spisem roboczym pozwalającym zorientować się co do jego zawartości⁷. Badacze mogą także sięgnąć do przechowywanego w Archiwum PISK, zawierającego informacje o Meysztowiczu, zespołu Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej przy Stolicy Apostolskiej (dotyczy lat 1920-1976 i składa się na niego 341 jednostek archiwalnych)⁸. Zdigitalizowane materiały Ambasady są dostępne w Instytucie Pamięci Narodowej. Pozostałość aktowa Ambasady jest szersza, akta jej dotyczące (choć już w skromniejszej postaci) znajdujemy także w zbiorach Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce (materiały te są dostępne online na stronie internetowej Instytutu)⁹.

Wyjątkowym źródłem informacji o bohaterze artykułu jest wydana przez niego w latach siedemdziesiątych praca zawierająca własne refleksje na temat osób, z którymi zetknął się podczas swojego życia¹⁰. Ukazała się ona w dwóch częściach: I. *Poszło z dymem* (Londyn 1973) i II. *To co trwałe* (Londyn 1974). W obu częściach został zamieszczony podtytuł: *Gawędy o czasach i ludziach*. Publikację w nieco zmienionym kształcie, w jednej części, ponownie wydano już po śmierci autora, nadając jej tytuł: *Gawędy o czasach i ludziach* (Londyn 1983). Wprawdzie *Gawędy* nie mają charakteru wspomnień, jednak znajdujemy w nich również liczne informacje biograficzne dotyczące samego autora i jego rodziny.

Jak już wcześniej wspomniano, Walerian Meysztowicz nie doczekał się do tej pory opracowania przedstawiającego całokształt jego biografii. Powstało jednak kilka tekstów przyczynkarskich odnoszących się do niektórych pól aktywności, szczególnie tych dotyczących jego publikacji i związa-

⁷ Całość liczy dziesięć teczek, większość z nich to materiały warsztatowe i korekty tekstów Meysztowicza, poza nimi pojedyncze jednostki zawierają: jego korespondencję z lat 1958-1973; dotyczące go wspomnienia innych osób; zbiór kondolencji przesłanych po śmierci ojca Aleksandra. Archiwum Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych, Spuścizna ks. prof. Waleriana Meysztowicza (inwentarz roboczy zespołu).

⁸ Meysztowicz był pracownikiem Ambasady, pełniąc w niej funkcję radcy kanonicznego (o tym etapie jego życia będzie mowa w tekście).

⁹ Pojedyncze, ale wartościowe naukowo dokumenty odnoszące się do funkcjonowania Ambasady (i aktywności samego Meysztowicza w tej strukturze) znajdujemy także w innych placówkach. Wspomnieć można o obszernym sprawozdaniu Ambasady z 1949 r. dotyczącym głośnej sprawy dzieci z polskiego sierocińca w Tengeru (obecnie Tanzania). Wspomniany materiał przechowywany jest w Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech: teczka – L – nr 11 (99K); mieliśmy dostęp do tego tekstu dzięki maszynopisowi przygotowanemu przez ks. Stanisława Budyna. Nazwisko Meysztowicza pojawia się w dokumencie wielokrotnie.

¹⁰ W. MEYSZTOWICZ, *Gawędy o czasach i ludziach*, Londyn 1983. Opisywane osoby są zarówno mniej, jak i bardziej znane, w tym chociażby kilku kolejnych papieży, z którymi autor miał bezpośredni kontakt.

nych z aktywnością społeczno-naukową. Wśród nich można wymienić artykuły: Henryka D. Wojtyski, *Ks. Walerian Meysztowicz i jego „Antemurale”*¹¹; Ewy Tierling, *Księdza Meysztowicza „Gawędy o czasach i ludziach”*¹² i Mirosława A. Supruniuka, *Ks. prof. Walerian Meysztowicz i Polski Instytut Historyczny w Rzymie*¹³.

Dane biograficzne dotyczące Meysztowicza, zwykle jednak dość lakoniczne, znajdujemy także w poświęconych mu tekstach, które ukazały się bezpośrednio po jego śmierci¹⁴. Informacji o bohaterze artykułu możemy poszukiwać również w wydawnictwach słownikowych, bardziej obszerne biogramy zamieszczono w *Słowniku polskich teologów katolickich*¹⁵, także w *Słowniku biograficznym profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej*¹⁶.

2. STUDIA WYŻSZE, SŁUŻBA WOJSKOWA

Walerian Meysztowicz w latach 1907-1913 uczęszczał do elitarnego Cezarskiego Liceum Aleksandrowskiego w Petersburgu. Placówka kształciła na poziomie szkoły średniej, a na późniejszym etapie nauki – wyższym¹⁷. Tu Walerian zgłębiał wiedzę prawniczą. Jeszcze w 1913 r. wyjechał do Wiednia i rozpoczął kolejne studia, tym razem w zakresie rolnictwa i handlu. Naukę przerwał w 1914 r.¹⁸

W czasie Wielkiej Wojny służył w armii rosyjskiej¹⁹, w końcowym okresie wojny w 3. pułku ułanów I Korpusu Polskiego w Rosji. Następnie wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej, początkowo w szeregach Samoobrony

¹¹ [w:] *Mistrz i przyjaciel. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Marka Tomasza Zahajkiewicza*, red. J. Pałucki, Lublin 1997, s. 107-111.

¹² [w:] *Literackie Kresy i bezkresy. Księga ofiarowana profesorowi Bolesławowi Hadaczkowi*, red. K.R. Łozowska, E. Tierling, Szczecin 2000, s. 161-186.

¹³ „Archiwum Emigracji” 2013, z. 1, s. 51-68.

¹⁴ Taki charakter mają chociażby publikacje: K. LANCKOROŃSKA, *Walerian Meysztowicz (1893-1982)*, „Antemurale” 26(1982-1983), s. 217-223 [tekst w języku angielskim]; M. PASZKIEWICZ, *Walerian Meysztowicz (1893-1982)*, „Teki Historyczne” 1985, t. 18, s. 188-191.

¹⁵ T. 8: *1981-1993*, red. J. Mandziuk, Warszawa 1995.

¹⁶ M. PRZENIOSŁO, M. PRZENIOSŁO, *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej*, [t.] *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie*, Kielce 2022.

¹⁷ Absolwenci mogli podejmować zatrudnienie w różnym zakresie, jednak ważnym profilem placówki było kształcenie na potrzeby służby dyplomatycznej.

¹⁸ M. PRZENIOSŁO, M. PRZENIOSŁO, *Słownik biograficzny profesorów*, s. 342; W. MEYSZTOWICZ, *Gawędy*, s. 118-125.

¹⁹ Prawdopodobnie od 1915 r. W początkowym okresie I wojny światowej przebywał w Warszawie. Tu m.in. angażował się w prace Polskiego Komitetu Pomocy Sanitarnej. W. MEYSZTOWICZ, *Gawędy*, s. 135.

Wileńskiej, później 13. pułku ułanów – tzw. 13. Pułku Ułanów Wileńskich²⁰. Za zasługi wojskowe w okresie walk o granice II Rzeczypospolitej był odznaczany – otrzymał Medal Srebrny Orderu Virtuti Militari, Krzyż Walecznych (dwukrotnie), a w 1930 r. Medal Niepodległości²¹.

W 1921 r. podjął naukę w Seminarium Duchownym w Wilnie, równocześnie rozpoczął studia na tamtejszym Wydziale Teologicznym USB. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1924 r., wówczas zakończył też naukę na miejscowym uniwersytecie. W 1925 r. wyjechał do Rzymu, gdzie podjął studia w Papieskim Instytucie Obojga Praw (w Papieskim Ateneum). Efektem kształcenia było otrzymanie w 1926 r. stopnia doktora prawa kanonicznego (dyplom nostryfikował na USB w 1930 r.).

3. DROGA ZAWODOWA I NAUKOWA PRZED OTRZYMANIEM KATEDRY

Sekretarz arcybiskupa Romualda Jałbrzykowskiego

Po powrocie z Rzymu ks. dr Meysztowicz został sekretarzem arcybiskupa metropolity wileńskiego Romualda Jałbrzykowskiego. Tę funkcję sprawował do 1929 r. Walerian mocno zżył się z arcybiskupem, a i ten można powiedzieć, że traktował go niemal po ojcowsku. Swoje bardzo pozytywne opinie o Jałbrzykowskim jako o człowieku i kapłanie Walerian zamieścił w obszernym fragmencie swoich *Gawęd*²².

Poza stałym towarzyszeniem arcybiskupowi w jego obowiązkach, również poza terenem arcybiskupstwa, w tym okresie Meysztowicz uczestniczył w przedsięwzięciu, które stało się ważnym wydarzeniem w historii międzywojennej Polski i z tej racji warte jest odnotowania. Oficjalnie jako przedstawiciel Kościoła (Episkopatu) wziął udział w zjeździe w Nieświeżu w 1926 r., podczas którego Józef Piłsudski spotkał się z przedstawicielami konserwatywnego ziemiaństwa. Meysztowicz odbył z Piłsudskim krótką rozmowę indywidualną (jej treść zrelacjonował w swoich *Gawędach*). Oczywiście możliwość udziału młodego sekretarza arcybiskupa w spotkaniu nieświeskim z pewnością nie byłaby brana pod uwagę, gdyby nie koligacje rodzinne. Już wspomniano o tym, że jego ojciec Aleksander był czołowym przedstawi-

²⁰ Służba w kawalerii odcisnęła na nim silne piętno i na kolejne lata. Karolina Lanckorońska wspominała, że Meysztowicz „pozostał kawalerzystą do końca życia”. K. LANCKOROŃSKA, *Szkice wspomnień*, Warszawa 2005, s. 139.

²¹ S. ŁOZA, *Czy wiesz kto to jest? Uzupełnienia i sprostowania*, Warszawa 1939, s. 196.

²² *Gawędy*, s. 205-213.

cielem konserwatystów. Jak się wydaje, takie poglądy podzielał wówczas także sam Walerian²³.

Seminarium Duchowne w Wilnie; godziny zlecone na USB

Meysztowicz był absolwentem Seminarium Duchownego w Wilnie, tu też powierzono mu obowiązki prefekta. Pełnił je w latach 1929-1932. Równocześnie był duszpasterzem w Stowarzyszeniu Młodzieży Katolickiej „Odrodzenie”. Po roku pracy w Seminarium, w 1930 r. rozpoczął realizację dodatkowego zatrudnienia na Wydziale Teologicznym USB, wówczas były to jeszcze jedynie godziny zlecone.

Podjęcie zajęć na uniwersytecie nie było decyzją przypadkową, Walerian bardziej aktywnie zajął się pracą naukową. Efektem miało być przygotowanie większej publikacji, która umożliwiłaby przystąpienie do procedury habilitacyjnej²⁴. Zamierzenia te zrealizował ostatecznie na Wydziale Teologicznym USB w 1936 r., podstawą habilitacji stała się wydana rok wcześniej praca *Dobra kościelne jako przedmiot uprawnień w prawie Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Dzięki habilitacji od tego roku został docentem prawa kanonicznego na USB²⁵, choć zajęć w takim charakterze faktycznie nie prowadził, co wiązało się z jego ówczesnym zatrudnieniem w Ambasadzie RP przy Stolicy Apostolskiej.

²³ W kolejnych latach jego sympatie polityczne nadal ściśle wiązały go z konserwatystami, w latach trzydziestych jeszcze bardziej ugruntowało się w nim jednak przekonanie o konieczności bliskiej współpracy tego nurtu z obozem sanacyjnym. W preferencjach politycznych Meysztowicza w drugiej połowie lat dwudziestych występowały pewne wahania, prawdopodobnie przez pewien czas dopuszczalną opcją była dla niego także współpraca konserwatystów z obozem narodowym (zob. S. MACKIEWICZ, *Mise au point*, „Kultura” [paryska] 1959, kwiecień-maj, s. 118). Konserwatystą pozostał faktycznie do końca życia. Charakteryzując jego poglądy (nie tylko polityczne), mająca z nim stały kontakt na emigracji Karolina Lanckorońska pisała: „Ze swego konserwatyzmu był dumny i mówił, że za tymi poglądami jest tylko ściana. Ten konserwatyzm odnosił się tylko do tradycji, a nigdy do jego stosunku do osób, które z tą tradycją nie były związane” (*Szkice wspomnień*, s. 144).

²⁴ Habilitacja była elementem bardzo pożądanym przy staraniach w przyszłości o katedrę uniwersytecką. O takich planach Meysztowicza już w tym czasie świadczy chociażby wzmianka z 1930 r., jaką poczynił w swych *Dziennikach* profesor Wydziału Teologicznego USB Bronisław Żongołłowicz, mający wówczas stały kontakt zarówno z Walerianem, jak i jego ojcem Aleksandrem: „Chcą oboje Meysztowicze by ks. Walerian najprędzej został profesorem” (*Dzienniki 1930-1936*, oprac. D. Zamojska, Warszawa 2004, s. 93).

²⁵ Szerzej na temat przebiegu procedury habilitacyjnej Meysztowicza zob.: AAN, MWRiOP, sygn. 4335, k. 1-10.

Ambasada RP przy Stolicy Apostolskiej

Kolejnym doświadczeniem zawodowym Meysztowicza było przyjęcie w 1932 r. posady radcy kanonicznego w Ambasadzie RP przy Stolicy Apostolskiej. Ambasadorem w tej placówce był wówczas Władysław Skrzyński. Pracę w charakterze dyplomaty starał się Meysztowicz godzić z kwerendami w archiwach watykańskich i przygotowaniem kolejnych publikacji. Wyjazd przynajmniej z założenia miał mieć charakter czasowy i trwać do chwili zwolnienia się na USB katedry, która była zbieżna z jego zainteresowaniami naukowymi. Chodziło o Katedrę Prawa Kanonicznego, którą od 1919 r. na Wydziale Teologicznym kierował ks. Bronisław Żongołłowicz. Zwolnienie katedry wiązało się ze zbliżającym się osiągnięciem wieku emerytalnego przez Żongołłowicza. Oczywiście takie plany mogły, ale nie musiały zostać zrealizowane ze względu na konieczność przeprowadzenia na uczelni odpowiedniej procedury. Ta nie gwarantowała rozstrzygnięcia na korzyść Meysztowicza.

Opuszczając Wilno, jak wynika z jednej z relacji znających go osób, Walerian żegnany był ze smutkiem. Jego praca na terenie miasta była dobrze oceniana. W komitecie pożegnalnym znajdował się arcybiskup Jałbrzykowski, mieszkańcy Wilna, także grupa studentów. Wśród tych ostatnich nawet osoby o poglądach bliskich ugrupowaniom lewicowym²⁶.

Wracając do angażu Waleriana Meysztowicza na posadzie w Ambasadzie, można się zastanawiać, jak bardzo zatrudnienie, które otrzymał, wynikało z zabiegów jego wpływowego ojca²⁷ (jak wspomniano, w latach 1926-1928 był ministrem sprawiedliwości), a w jakim stopniu zdecydowało tu poparcie ze strony arcybiskupa Jałbrzykowskiego. Sam Walerian w *Gawędach* pisze o decyzji (poparciu) w tej sprawie arcybiskupa i prymasa Augusta Hlonda²⁸.

4. KATEDRA PROFESORSKA NA USB W WILNIE

Po zwolnieniu (z dniem 30 kwietnia 1936 r.) przez Bronisława Żongołłowicza na USB Katedry Prawa Kanonicznego uczelnia podjęła kroki w celu wyłonienia jej nowego kierownika. Zgodnie z procedurą obowiązującą w takich sytuacjach, zwrócono się o opinię co do możliwych propozycji personalnych

²⁶ S. MACKIEWICZ, *Mise au point*, s. 119.

²⁷ Pisze o tym przywoływany już Stanisław Mackiewicz, tamże.

²⁸ W. MEYSZTOWICZ, *Gawędy*, s. 210. W tym fragmencie autor pisze też o braniu wówczas jego osoby pod uwagę jako kandydata na audytora Roty Rzymskiej (Meysztowicz był zadowolony z negatywnych rezultatów tych planów).

do wszystkich profesorów kierujących analogicznymi katedrami na innych uniwersytetach. Dopiero na tej podstawie typowano kandydata, którego proponowano MWRiOP do akceptacji. Opinie, jakie napłynęły, wskazywały na Meysztowicza jako odpowiedniego kandydata, pojawiły się jednak także inne nazwiska. Ostatecznie to właśnie on uzyskał akceptację Wydziału Teologicznego i Senatu USB i jak się wkrótce okazało, został przez Ministerstwo zatwierdzony. Już tylko formalnością było podpisanie (z datą 14 września 1937 r.) nominacji przez prezydenta²⁹.

Mimo nominacji podpisanej już we wrześniu 1937 r., Meysztowicz faktycznie objął Katedrę dopiero w listopadzie tego roku, a pobory jako radca Ambasady otrzymywał do końca stycznia 1938 r.³⁰ Takie przypadki (pewnej zwłoki w objęciu obowiązków profesorskich) nie były rzadkie, zwykle wiązały się z koniecznością wypełnienia obowiązków wynikających z zatrudnienia w dotychczasowym miejscu pracy.

Profesor zobowiązany był do kierowania katedrą i przyporządkowanym do niej zakładem (w tym wypadku był to Zakład Prawa Kanonicznego) oraz przeprowadzenia określonej liczby zajęć dydaktycznych. Oczywiście zajęcia musiały być związane z profilem katedry. W roku akademickim 1938/1939 wśród przedmiotów prowadzonych przez ks. prof. Meysztowicza znalazły się: prawo publiczne Kościoła katolickiego; komentarz do I księgi Kodeksu Prawa Kanonicznego; proseminarium z prawa kanonicznego oraz ćwiczenia seminaryjne z prawa publicznego Kościoła katolickiego³¹. Oprócz kierowania katedrą i zakładem oraz prowadzenia zajęć dydaktycznych, co leżało w obowiązkach profesorskich, elementem pożądanym było kontynuowanie aktywności naukowej, w tym szczególnie publikacyjnej. Na tym polu Meysztowicz należał do osób wyróżniających się. Już w rok po otrzymaniu katedry ukazała się jego wydana w Rzymie, ceniona monografia *La religion dans les constitutions des états modernes*.

5. UDZIAŁ W KAMPANII WRZEŚNIOWEJ I WYJAZD DO RZYMU (WATYKANU)

Formalnie katedrą profesorską Meysztowicz kierował do 15 grudnia 1939 r., do momentu gdy władze litewskie zlikwidowały USB. Faktycznie jednak po

²⁹ AAN, MWRiOP, sygn. 4335, k. 11-46; LCAP, USB, f. 175, ap. 1 IBb, b. 748, k. 15-28.

³⁰ LCAP, USB, f. 175, ap. 14, b. 301, k. 1-3.

³¹ *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Spis wykładów w roku akademickim 1938/39*, Wilno 1938, s. 20.

wybuchu wojny jego kontakt z uczelnią był ograniczony. W sierpniu przebywał jeszcze w Rzymie, po szybkim powrocie do kraju (10 września dotarł do Wilna) jako kapelan szwadronu rezerwowego 13. Pułku Ułanów Wileńskich wziął udział w kampanii wrześniowej. Następnie, w październiku (lub na przełomie października i listopada) 1939 r. przez Szwecję, Wielką Brytanię i Francję dotarł do Włoch. Zamieszkał w Rzymie, gdzie ponownie podjął jako radca zatrudnienie w Ambasadzie RP przy Stolicy Apostolskiej. Prawdopodobnie także wcześniej, po wyjeździe z Rzymu i objęciu katedry w Wilnie, w ograniczonym zakresie realizował on w Ambasadzie obowiązki radcy (jednak bez wynagrodzenia). Karolina Lanckorońska w swych wspomnieniach pisze wręcz, że „nadal pozostawał on radcą kanonicznym w Rzymie i przyjeżdżał na wszystkie wakacje uniwersyteckie, by załatwiać sprawy ambasady”³². Wprawdzie w piśmie Ambasady z lutego 1938 r. skierowanym do władz USB Meysztowicz określany jest jako „były radca kanoniczny”³³, jednak z kolei w innym dokumencie przesłanym USB w marcu 1938 r. przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych znajduje się prośba o udzielenie Meysztowiczowi 6-tygodniowego urlopu (kwiecień-maj), gdyż „jego obecność w Rzymie w charakterze radcy kanonicznego w tym okresie jest specjalnie ważna ze względu na kanonizację św. Andrzeja Boboli”³⁴.

W czasie „pierwszego” zatrudnienia w Ambasadzie (do końca 1937 r.) Walerian mieszkał w Rzymie u sióstr nazaretanek (na via Machiavelli). Po przyjeździe do miasta jesienią 1939 r. zamieszkał u franciszkanów (w Willa San Francesco). Wkrótce dołączył do niego ojciec Aleksander, któremu przez Szwecję udało się dotrzeć do Francji. W końcu grudnia 1939 r. Walerian „odebrał go” z Paryża i obaj udali się do Rzymu. Dotychczasową kwaterę u franciszkanów już po kilku miesiącach musieli zmienić. Po przystąpieniu w czerwcu 1940 r. Włoch do wojny u boku Niemiec konieczne stało się przeniesienie na teren Watykanu. Obaj, po uzyskaniu odpowiedniej zgody, zamieszkali u sióstr szarytek (w Palazzo Santa Marta). Do Watykanu przeniosła się wówczas także polska Ambasada z ambasadorem Kazimierzem Papée³⁵.

Walerian mieszkał w Watykanie do końca wojny, przez trzy lata dzielił kwaterę z ojcem, ten zmarł w lutym 1943 r. (został pochowany w krypcie kościoła św. Anny). Poza pracą w nadal funkcjonującej Ambasadzie Walerian

³² K. LANCKOROŃSKA, *Szkice wspomnień*, s. 139.

³³ LCAP, USB, f. 175, ap. 14, b. 301, k. 2.

³⁴ Tamże, ap. 1 IBb, b. 748, k. 33.

³⁵ W. MEYSZTOWICZ, *Gawędy*, s. 40-41. Po wojnie Meysztowicz wynajął mieszkanie w Rzymie i na dwadzieścia lat zamieszkał przy via degli Scipioni. K. LANCKOROŃSKA, *Szkice wspomnień*, s. 141.

dużo czasu poświęcał na kontynuowanie pracy naukowej (szerzej będzie o tym mowa w punkcie 6).

Jako pracownik Ambasady (oczywiście również jako duchowny) Meysztowicz miał możliwość kontaktów z dostojnikami watykańskimi, a w pewnym zakresie nawet z kolejnymi papieżami. W swoich *Gawędach* właśnie na podstawie tych kontaktów, także poczynionych bezpośrednio obserwacji podczas pobytu w Rzymie i Watykanie, przedstawił sylwetki m.in. Piusa XI, Piusa XII i Jana XXIII.

6. EMIGRACYJNE INICJATYWY NAUKOWE

Seria wydawnicza *Studia Teologiczne*

Meysztowicz, mieszkając w latach wojny (od 1940 r.) w Watykanie, zyskał niepowtarzalną szansę na prowadzenie kwerendy w archiwach watykańskich. Otrzymał zgodę nie tylko na korzystanie ze zgromadzonych tam źródeł, ale umożliwiono mu także bezpośredni dostęp do archiwalnych magazynów (można się domyślać, że oczywiście bez tych najbardziej zastrzeżonych). Dzięki temu stał się jednym z nielicznych przedstawicieli świata nauki, którzy mogli praktycznie bez przeszkód ten cenny zasób penetrować³⁶. Jednocześnie dostęp do wartościowych źródeł doprowadził przynajmniej do częściowego naukowego przeorientowania się Meysztowicza – ze specjalisty w zakresie prawa kanonicznego coraz bardziej zaczął się stawać znawcą nauk historycznych (choć elementów badań historycznych w dotychczasowym pracach Meysztowicza też nie brakowało).

Mimo rozwijanej w coraz większym stopniu pasji historycznej, Meysztowicz nadal wierny był także dotychczasowemu obszarowi zainteresowań. Już w czasie wojny podjął się reaktywowania inicjatywy wydawniczej realizowanej wcześniej przez jego starszych kolegów na Wydziale Teologicznym USB. Chodziło o kontynuację serii wydawniczej funkcjonującej pod nazwą *Studia Teologiczne*. W latach 1932-1947 ukazało się w jej ramach trzynaście tomów, w tym dziesięć do wybuchu wojny³⁷. Jako tom 1. wydano monografię ks. pro-

³⁶ Polscy badacze do zbiorów watykańskich w szerszej skali zaczęli docierać już pod koniec XIX wieku. Zorganizowane wyjazdy w ramach tzw. ekspedycji rzymskich były wówczas finansowane przez Akademię Umiejętności (w jeszcze szerszym zakresie ekspedycje Akademii wysyłano na początku XX wieku).

³⁷ Jako tom 10 ukazała się w 1938 r. druga część pracy Wiktora Worotyńskiego o Seminarium Głównym w Wilnie (pierwszą część wydano jako tom 7). W zestawieniu wszystkich tomów, jakie

fesora Leona Puciaty *Grzech pierwородny w teologii św. Anzelma*, w 1935 r. jako tom 8 ukazała się praca habilitacyjna Meysztowicza *Dobra kościelne jako przedmiot uprawnień w prawie Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Po wyjeździe z kraju Meysztowicz wydał tomy: 11 (1943), 12 (1944) i 13 (1947)³⁸. W tomie 13 znajdujemy wykaz wszystkich części, które ukazały się wcześniej, także informację o zaplanowanym tomie 14 (miała to być praca Meysztowicza: *Prospectica descriptio Archivi Secreti Vaticani*); ta pozycja jednak prawdopodobnie nie ukazała się.

Polski Instytut Historyczny w Rzymie

Polski Instytut Historyczny powołany został z inicjatywy Waleriana Meysztowicza w listopadzie 1945 r. W powstaniu tej instytucji istotną rolę odegrała też Karolina Lanckorońska. Głównym zadaniem placówki było prowadzenie, także wspieranie, badań źródłowych dotyczących historii Polski. Miały być one prowadzone na terenie Włoch, w pewnym zakresie i w innych państwach. Szczególnie początkowo sporą rolę odgrywała też organizowana przez Instytut akcja odczytowa i konferencyjna. Od początku, aż do 1981 r., prezesem placówki był Meysztowicz, potem do śmierci, która nastąpiła w kolejnym roku, był prezesem honorowym³⁹. Instytut działał do 2003 r. Został zlikwidowany w kolejnym roku po śmierci Karoliny Lanckorońskiej. Jego zbiory zostały przekazane Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie.

Oczywiście do funkcjonowania Instytutu konieczne były odpowiednie środki finansowe. Pod tym względem największą rolę odegrała Karolina Lanckorońska. Wspierała ona Instytut zarówno merytorycznie, jak i finansowo; na dużą pomoc finansową instytucja ta (i przygotowywane przez nią publikacje) mogła liczyć szczególnie ze strony powstałej w 1967 r. Fundacji Lanckorońskich (fundacja została założona przez Karolinę i jej rodzeństwo). Trzeba także podkreślić, że duże środki zarówno na funkcjonowanie Instytutu, jak też na wydawanie jego publikacji, szczególnie początkowo, Meysztowiczowi udawało się pozyskiwać i z innych źródeł, m.in. z prowadzonych różnego rodzaju zbiórek.

zamieszczono na końcu tomu 13, prawdopodobnie pomyłkowo jako tom 10 figuruje praca ks. Franciszka Tyczkowskiego, z zaznaczeniem, że znajduje się ona nadal w druku (drugiej części książki Worotyńskiego w zestawieniu tym w ogóle nie uwzględniono).

³⁸ Jako tom 11 ukazała się praca Meysztowicza, *Repertorium bibliographicum pro rebus polonicis Archivi Secreti Vaticani*; jako tom 12 także publikacja Meysztowicza, *De Archivo Nuntiaturae Varsaviensis quod nunc in Archivo secreto Vaticano servatur*; natomiast jako tom 13 praca Pietro Savio, *De Actis Nuntiaturae Poloniae quae partem Archivi Secretariatus Status constituunt*.

³⁹ M. A. SUPRUNIUK, *Ks. prof. Walerian Meysztowicz*, s. 60-61.

„Antemurale” – czasopismo Polskiego Instytutu Historycznego w Rzymie

Ważną inicjatywą wydawniczą Polskiego Instytutu Historycznego w Rzymie był rocznik „Antemurale”⁴⁰. Periodyk ukazywał się w latach 1954-1985. Meysztowicz jako jego założyciel odgrywał w Redakcji kluczową rolę, w latach siedemdziesiątych był formalnym redaktorem naczelnym czasopisma. W sumie opublikowano 28 tomów „Antemurale” (ostatni ukazał się jako połączony tom 27/28).

Nazwa czasopisma nawiązywała do idei „Polski jako przedmurza chrześcijaństwa”. W początkowych tomach „Antemurale” główny akcent położono na drukowanie sprawozdań z akcji odczytowych Instytutu oraz na zamieszczaniu tekstów wystąpień wygłaszanych na konferencjach i spotkaniach naukowych (np. w tomie drugim znalazły się referaty kilku członków Instytutu, w tym Meysztowicza, wygłoszone na Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych w Rzymie w 1955 r.⁴¹). Od początku lat sześćdziesiątych działalność Instytutu zaczęła ewoluować. W miejsce popularnych do tej pory akcji odczytowych zaczęło pojawiać się więcej inicjatyw dotyczących poszukiwań źródłowych i publikacji z tego obszaru. Przełożyło się to też na treści prezentowane w „Antemurale”. Chodziło tu o edycję źródeł odnalezionych w archiwach włoskich, ale także innych państw. Wśród autorów poszczególnych materiałów często swe wyniki prezentował też Meysztowicz. W ramach poszczególnych tomów w tym okresie zamieszczano jednak również część zawierającą teksty będące opracowaniem różnych wątków badawczych. W 1963 i 1977 r. wydano dwa tomy w całości, będące opracowaniami monograficznymi pojedynczych autorów. Poszerzeniem możliwości oddziaływania periodyku było niewątpliwie zaproszenie w 1966 r. do współpracy przy wydawaniu pisma Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie (współpraca wygasła po kilku latach). Efektem stało się wzbogacenie treści kolejnych numerów publikacjami z zakresu językoznawstwa i historii literatury. Ostatni numer „Antemurale” ukazał się trzy lata po śmierci Meysztowicza. Nie ma wątpliwości, że właśnie jego brak przyczynił się do podjęcia

⁴⁰ Na temat tej, jak i innych inicjatyw wydawniczych Instytutu zob.: A. KWIATKOWSKA, *Polski Instytut Historyczny w Rzymie*, [w:] *Świadectwa – Testimoniae*, t. 4: *Pro publico bono. Polityczna, społeczna i kulturalna działalność Polaków w Rzymie w XX wieku*, red. E. Prządka, Rzym 2006, s. 137-148.

⁴¹ Kongres dla środowiska polskich historyków przebywających na uchodźstwie był dużym wydarzeniem naukowym. Instytut uczestniczył nie tylko w organizacji tego przedsięwzięcia, ale także niektórych imprez mu towarzyszących (m.in. zorganizował wystawę polskich prac naukowych wydanych na emigracji przez autorów Polaków).

decyzji o zakończeniu wydawania pisma, ważnym powodem były też (jak stwierdziła Karolina Lanckorońska) coraz większe możliwości publikacyjne dla badaczy – emigrantów w innych czasopismach⁴². Oczywiście, istotny był też czynnik wynikający z kurczenia się pokolenia badaczy – emigrantów, którzy kraj opuścili w czasie lub bezpośrednio po II wojnie światowej, dla nich „Antemurale” było naturalnym miejscem publikowania swoich tekstów.

Inne przedsięwzięcia naukowe

Meysztowicz brał udział także w innych inicjatywach wydawniczych. Uczestniczył w pracach nad przygotowaniem ukazującej się od 1960 r. serii *Elementa ad fontium editiones*. Łącznie ukazało się 76 tomów tego wydawnictwa (ostatni tom w 1992 r.). W pracach wydawniczych duży był też udział Karoliny Lanckorońskiej. *Elementa* zawierały źródła dotyczące historii Polski (głównie z okresu średniowiecza i czasów nowożytnych) przechowywane w archiwach watykańskich i włoskich, ale także m.in. hiszpańskich, niemieckich i angielskich. Wydawcą był Polski Instytut Historyczny w Rzymie. W przypadku źródeł pozyskanych w archiwach innych niż włoskie kwerendy w szerokiej skali prowadził sam Meysztowicz. Przez szereg lat w związku z tym wyjeżdżał szczególnie do Hiszpanii.

Poza zaangażowaniem w przygotowywanie do druku wydawnictw seryjnych, Meysztowicz dużo czasu poświęcał na zbieranie materiałów i pisanie prac własnych. Niektóre z nich wydawane były zresztą właśnie w ramach serii wydawniczych, o których była wcześniej mowa. Liczba pozycji jego autorstwa jest imponująca. Pierwsze prace na emigracji ukazały się już w latach II wojny, wśród nich te opublikowane w ramach *Studiów Teologicznych*, także takie pozycje, jak chociażby wydana w 1944 r. – *L’Eglise catholique en Pologne entre les deux guerres 1919-1939*. Z licznych prac, które ukazały się w kolejnych latach, trzeba wymienić monografię poświęconą historii chrześcijaństwa w Polsce *La Pologne dans la chrétienté*⁴³ (Paryż 1966).

Meysztowicz włączał się we wspieranie inicjatyw wydawniczych także innych, niż te firmowane przez Polski Instytut Historyczny. Wśród takich aktywności można wymienić szczególnie kierowanie redakcją ukazującego się od 1954 r. rocznika „*Sacrum Poloniae Millenium*”. Rozprawy – szkice –

⁴² H.D. WOJTYSKA, *Walerian Meysztowicz i jego „Antemurale”*, s. 107-111.

⁴³ Kolejne rozdziały pracy dotyczą ułożonych chronologicznie okresów w historii Polski, np. w przypadku XX wieku są to oddzielne fragmenty dla lat: 1914-1921, 1918-1939, 1939-1945, 1945-1966.

materiały historyczne. Wydawcą periodyku był Komitet Rzymski (przewodniczył mu bp Józef Gawlina). W sumie ukazało się 12 tomów czasopisma, ostatni w 1966 r. Meysztowicz nie tylko kierował redakcją, ale też zamieszczał w piśmie szkice własnego autorstwa⁴⁴.

Bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej Meysztowicz był jednym z wykładowców studium zorganizowanego w Rzymie, przeznaczonego dla studentów – polskich żołnierzy skierowanych na uczelnie włoskie. Studium dawało dodatkową możliwość zdobycia wiedzy z zakresu dziejów Polski, historii polskiej literatury czy historii sztuki. Wykłady profesora dotyczyły historii Kościoła w Polsce. W tym też czasie (w 1945 r.) zaangażował się w proces tworzenia we Włoszech Związku Ziemi Wschodnich (z siedzibą w Rzymie), który był ekspozyturą Związku utworzonego w 1942 r. w Wielkiej Brytanii. Wszedł też w skład jego pierwszego Zarządu⁴⁵.

W dorobku Meysztowicza nie brakowało również inicjatyw o charakterze popularyzatorskim. Wśród nich znajdowała się duża liczba wygłoszonych odczytów. Formą tego typu aktywności było też przygotowywanie do druku tekstów o charakterze popularnonaukowym i popularnym. Ukazywały się one w pismach włoskich, także wydawanych w innych państwach. W tym drugim przypadku w największej skali Meysztowicz publikował w dwóch tygodnikach londyńskich: „Wiadomościach” i „Życiu”⁴⁶.

7. WALERIAN MEYSZTOWICZ NA TLE EMIGRACYJNYCH LOSÓW INNYCH PROFESORÓW USB W WILNIE

Informacje o losach Waleriana Meysztowicza po wyjeździe z kraju można uzupełnić wiadomościami o emigracyjnych losach innych profesorów USB. Jest to wątek wymagający jeszcze szerszych badań, ale autorzy poczynili już podstawowe ustalenia na ten temat⁴⁷.

Na międzywojennym uniwersytecie katedrami profesorskimi kierowało 149 osób. W tej grupie znajdowało się 20 osób, które na stałe zamieszkały poza krajem⁴⁸. Zwykle ich wyjazdy nastąpiły bezpośrednio po wybuchu

⁴⁴ M.A. SUPRUNIUK, *Ks. prof. Walerian Meysztowicz*, s. 62.

⁴⁵ Tamże, s. 59.

⁴⁶ Tamże, s. 67.

⁴⁷ Prawdopodobnie wkrótce efektem tych prac będzie tekst, w którym wspomniany wątek przedstawiony zostanie w szerszym zakresie.

⁴⁸ Ze wstępnej analizy życiorysów kierowników katedr wszystkich sześciu polskich międzywojennych uniwersytetów wynika, że USB miał proporcjonalnie najbardziej liczną reprezentację byłych profesorów, którzy znaleźli się na emigracji.

II wojny światowej, nieraz nieco później, czy nawet już po 1945 r. W przypadku dwóch osób wyjazd z Polski miał miejsce przed rokiem 1939. Okoliczności, w jakich doszło do wyjazdu z kraju wspomnianych 20 profesorów – emigrantów, były oczywiście różne, jednak można je pogrupować ze względu na cechy wspólne.

1) Osoby, które opuściły Polskę przed 1939 r.: Erwin Koschmieder, Włodzimierz Szyłkowski.

2) Wyjazdy wojskowych (niektórzy wcześniej byli internowani lub więzieni): Jerzy Stanisław Alexandrowicz, Jerzy Fegler, Brunon Antoni Nowakowski, Stanisław Swianiewicz.

3) Wyjazdy osób cywilnych w 1939 r.: Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowa, Stefan Glaser, Władysław Mierzeyewski, Walerian Meysztowicz. Meysztowicz ze względu na jego czynny udział w kampanii wrześniowej teoretycznie mógłby zostać zaliczony także do grupy nr 2. Faktycznie opuścił on jednak kraj już jako cywil (była o tym wcześniej mowa).

4) Osoby cywilne zatrzymane przez Rosjan (wyjazd po zwolnieniu): Wacław Komarnicki, Stanisław Kościałkowski.

5) Wyjazdy w latach wojny (1940-1945): Bogumił Jasinowski, Manfred Kridl, Edmund Lelesz, Jerzy Panejko, Antoni Zygmund.

6) Wyjazdy po wojnie: Stefan Bazarewski, Julian Juliusz Szymański, Jan Zygmunt Wilczyński.

Największa liczba emigrantów zamieszkała na stałe w Wielkiej Brytanii (9), kolejne grupy tworzyli osiadli w Niemczech (4), krajach Bliskiego Wschodu (3), USA (2), Włoszech (2) i Szwajcarii (2). Pozostali trafili do innych państw. Należy zwrócić uwagę na zmiany miejsca stałego pobytu w przypadku dziesięciu osób. W związku z tym w przedstawionych wcześniej wyliczeniach uwzględniono długotrwałe pobyty w więcej niż jednym kraju. Dwie osoby spośród przedstawionych dwudziestu byłych profesorów USB ostatecznie powróciły do kraju (Brunon Antoni Nowakowski i Julian Juliusz Szymański).

PODSUMOWANIE

Ksiądz Walerian Meysztowicz, pozostając na emigracji, duży potencjał służenia Ojczyźnie widział w zaangażowaniu się w rozwój nauk historycznych. Nie chodziło tylko o poszerzanie wiedzy o dziejach kraju, ale i o oddziaływanie na Polaków znajdujących się na emigracji, jak też, oczywiście w miarę możliwości, na Polaków w kraju. Jak pisała dzieląca we Włoszech z Meysztowiczem los emigrantki Karolina Lanckorońska: „[Po wojnie] sta-

wało się rzeczą coraz bardziej jasną, że praca nad nauką i kulturą polską oraz nad szerzeniem wiadomości o niej wśród obcych staje się dziedziną walki bezoreźnej, jedynej, która nam pozostała. Było to w oczach ks. prałata i szeregu z nas główne zadanie emigracji”⁴⁹.

W tekście autorzy skoncentrowali się głównie na przedstawieniu drogi zawodowej i naukowej Meysztowicza, w tym jego udziale w licznych inicjatywach wydawniczych i społeczno-naukowych. Mniej informacji dotyczyło chociażby cech charakteru bohatera tekstu, w tym opinii na ten temat osób, które miały z nim bezpośredni kontakt. Takimi relacjami jednak także dysponujemy. Przytaczane były już chociażby niektóre opinie ściśle z nim współpracującej w Rzymie Karoliny Lanckorońskiej, ciekawe spostrzeżenia w swym „obrazie” Meysztowicza zawarł także znający go z okresu rzymskiego Edward Szczepanik⁵⁰ (premier rządu RP na uchodźstwie, mąż Hanny Janikowskiej, córki Stanisława Janikowskiego, kierującego w latach 1937-1939 Ambasadą RP przy Stolicy Apostolskiej). Zacytować można w tym miejscu (jako swoistego rodzaju podsumowanie) kilka wybranych urywków z jego tekstu zatytułowanego *Ksiądz Prałat*:

Nie obserwowałem Prałata jako profesora USB, lecz wiem, jak serdeczne były jego, konserwatysty, związki z wiecznie rebeliancką młodzieżą akademicką w Wilnie, jak wielką przyjaźnią darzył Henryka Dembińskiego i jego skrajnie lewicową grupę, z czym miał później wiele kłopotów. Bronił zawzięcie, już wtedy, »praw człowieka i obywatela«. Tuż po wojnie widziałem, jak żywo przyjął Prałat moją propozycję, aby zaopiekować się grupą studentów prawa na Uniwersytecie Rzymskim, złożoną głównie z młodych, buńczucznych zwycięstwami oficerów 2 Korpusu.

Prałat lubił ludzi i ich towarzystwo. Uwielbiał dzieci, dla których miał zawsze pełno cukierków w olbrzymich kieszeniach swojej sutanny lub, później dozwolonych, spodni, podczas spacerów na ulicach Wiecznego Miasta.

Oddany całkowicie historii i ojczyźnie, Prałat był wiernym sługą Kościoła, lecz raczej w charakterze jego rzecznika niż pasterza. Miał dostęp i posłuch u kilku papieży, szczególnie u Pawła VI. W czasie wielkiej milenijnej uroczystości w Rzymie, Paweł VI wyróżnił w swym przemówieniu Prałata, jako wielkiego syna Pol-

⁴⁹ K. LANCKOROŃSKA, *Szkice wspomnień*, s. 141.

⁵⁰ Wśród innych publikacji o takim charakterze możemy wymienić chociażby tekst ks. Henryka Damiana Wojtyski *Moje nie tylko rzymskie spotkania nie tylko z Włochami*, [w:] *Świadectwa – Testimonianze*, t. 5: *Czas wojny i czas pokoju „w polskim Rzymie”*, oprac. E. Prządka, Rzym 2009, s. 453-493.

ski. Na te słowa, wzruszony i podniecony Prałat zapomniał o swych fizycznych dolegliwościach, zerwał się z krzesła i kawaleryjskim krokiem niemal pobiegł do Papieża, aby mu podziękować, całując pierścień Rybaka. Niestety, gdy Jan Paweł II kilka lat później odwiedził Prałata w szpitalu, nie miał on już sił na podobny wyczyn. Gasnął długo i powoli⁵¹, jak potężna gromnica, przenosząc się stopniowo duchem w świat marzeń, których nie dane mu było urzeczywistnić⁵².

BIBLIOGRAFIA

Archiwa

Archiwum Akt Nowych

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, sygn. 4335

Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie [LCAP]

Uniwersytet Stefana Batorego, f. 175, ap. 14, b. 301; f. 175, ap. 1 IBb, b. 748

Materiały Waleriana Meysztowicza, f. 1258, ap. 1, b. 1-4, 29

Archiwum Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie

Spuścizna ks. prof. Waleriana Meysztowicza (inwentarz roboczy zespołu)

Archiwum Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie

Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej przy Stolicy Apostolskiej (skany materiałów w zbiorach Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej)

Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce

Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej przy Stolicy Apostolskiej (materiały dostępne online na stronie internetowej Instytutu)

Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech

teczka – L – nr 11 (99K); mps: ks. Stanisław Budyn

Opracowania

KWIATKOWSKA A., *Polski Instytut Historyczny w Rzymie*, [w:] *Świadectwa – Testimonianze*, t. 4: *Pro publico bono. Polityczna, społeczna i kulturalna działalność Polaków w Rzymie w XX wieku*, red. E. Prządka, Rzym 2006, s. 137-148.

LANCKOROŃSKA K., *Szkice wspomnień*, Warszawa 2005.

LANCKOROŃSKA K., *Walerian Meysztowicz (1893-1982)*, „Antemurale” 26(1982-1983), s. 217-223.

ŁOZA S., *Czy wiesz kto to jest? Uzupełnienia i sprostowania*, Warszawa 1939.

MACKIEWICZ S., *Mise au point*, „Kultura” [paryska] 1959, kwiecień-maj, s. 112-121.

MEYSZTOWICZ W., *Gawędy o czasach i ludziach*, Londyn 1983.

PASZKIEWICZ M., *Walerian Meysztowicz (1893-1982)*, „Teki Historyczne” 1985, t. 18, s. 188-191.

⁵¹ Walerian Meysztowicz zmarł 29 maja 1982 r. w Rzymie, został pochowany na tamtejszym cmentarzu Campo Verano.

⁵² E. SZCZEPANIAK, *Ksiądz Prałat*, [w:] *Świadectwa – Testimonianze*, t. 4, s. 115-120.

- PRZENIOSŁO M., PRZENIOSŁO M., *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej*, [t.] *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie*, Kielce 2022.
- Słownik polskich teologów katolickich*, t. 8: 1981-1993, red. J. Mandziuk, Warszawa 1995.
- SUPRUNIUK M.A., *Ks. prof. Walerian Meysztowicz i Polski Instytut Historyczny w Rzymie*, „Archiwum Emigracji” 2013, z. 1, s. 51-68.
- SZCZEPANIAK E., *Ksiądz Pralat*, [w:] *Świadczenia – Testimonianze*, t. 4: *Pro publico bono. Polityczna, społeczna i kulturalna działalność Polaków w Rzymie w XX wieku*, red. E. Prządka, Rzym 2006, s. 115-120.
- TIERLING E., *Ksiądz Meysztowicz „Gawędy o czasach i ludziach”*, [w:] *Literackie Kresy i bezkresy. Księga ofiarowana profesorowi Bolesławowi Hadaczkowi*, red. K.R. Łozowska, E. Tierling, Szczecin 2000, s. 161-186.
- Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Spis wykładów w roku akademickim 1938/39*, Wilno 1938, s. 20.
- WOJTYSKA H.D., *Ks. Walerian Meysztowicz i jego „Antemurale”*, [w:] *Mistrz i przyjaciel. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Marka Tomasza Zahajkiewicza*, red. J. Pałucki, Lublin 1997, s. 107-111.
- WOJTYSKA H.D., *Moje nie tylko rzymskie spotkania nie tylko z Włochami*, [w:] *Świadczenia – Testimonianze*, t. 5: *Czas wojny i czas pokoju „w polskim Rzymie”*, oprac. E. Prządka, Rzym 2009, s. 453-493.
- ŻONGOLŁOWICZ B., *Dzienniki 1930-1936*, oprac. D. Zamojska, Warszawa 2004.

KSIĄDZ PROFESOR WALERIAN MEYSZTOWICZ W RZYMIE
(DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA, DYPLMATYCZNA I SPOŁECZNA)

Streszczenie

Walerian Meysztowicz urodził się w 1893 r. w zamożnej rodzinie ziemiańskiej w Pojościu (majątek w guberni kowieńskiej). Jego ojcem był Aleksander, działacz polityczny i społeczny, związany z kierunkiem konserwatywnym. Walerian w 1924 r. został księdzem katolickim, na jego drodze życiowej pojawiły się też liczne inne wyzwania, związane szczególnie z karierą akademicką i dyplomatyczną, a także z zaangażowaniem o charakterze społeczno-naukowym. Ten ostatni obszar realizował w szerokiej skali po opuszczeniu w 1939 r. kraju i zamieszkaniu na stałe w Rzymie. W przypadku drogi naukowej w tekście znalazły się informacje na temat uzyskiwanych kolejnych stopni i tytułów naukowych (doktorat – Rzym, habilitacja i profesura – Wilno). Pobyt Meysztowicza w Rzymie początkowo wiązał się z powierzeniem mu funkcji radcy kanonicznego Ambasady RP w Watykanie. Po wybuchu II wojny światowej na stałe wyjechał z kraju i przez ponad 40 lat angażował się w inicjatywy, których celem było prowadzenie badań dotyczących dziejów ojczystych, także upowszechnianie tych badań. Bohater artykułu w 1945 r. założył Polski Instytut Historyczny w Rzymie, zainicjował i koordynował liczne przedsięwzięcia wydawnicze z zakresu historii Polski, szczególnie będące edycją źródeł. Zmarł w Rzymie w 1982 r.

Słowa kluczowe: profesorowie w II Rzeczypospolitej; polscy emigranci we Włoszech; Polski Instytut Historyczny w Rzymie

REV. PROFESSOR WALERIAN MEYSZTOWICZ IN ROME
(SCIENTIFIC, DIPLOMATIC, AND SOCIAL ACTIVITY)

Summary

Walerian Meysztowicz was born in 1893 to a wealthy landowner family in Pojość (an estate in the Kaunas Governorate). His father, Aleksander, was a conservative social and political activist. After Walerian became a Catholic priest in 1924, he had to face numerous challenges related to his academic and diplomatic careers, as well as social and scientific involvement. He became intensively involved in the latter area after leaving the country in 1939 and permanently settling in Rome. Regarding his scientific career, the paper provides information on his successive degrees and titles (doctorate in Rome, habilitation and professorship in Vilnius). Meysztowicz's stay in Rome was initially associated with his office as the Canonical Counselor of the Embassy of the Republic of Poland in the Vatican. After the outbreak of World War II, he permanently left the country and, for over 40 years, researched the history of his motherland and the dissemination of his findings. In 1945, Meysztowicz founded the Polish Historical Institute in Rome, where he initiated and coordinated numerous publishing projects in the field of Polish history, especially the editing of primary sources. He died in Rome in 1982.

Keywords: professors in the Second Polish Republic; Polish immigrants in Italy; Polish Historical Institute in Rome